

Iştwan Mandoki Kongur

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Iştwan Mandoki Kongur IŞTWAN MANDOKI KONGUR

Iştwan Mandoki Kongur meniň deň-duşlarymdan türkologlaryň iñňän gowy tanaýan wengeriýaly türkology. Emma ol diňe türkologlaryň däl, eýsem külli türki dünýäsine gyzyklanma bildirýän her kesiň ýakyndan tanamaly adamy.

Mandoki Kongur 1944-nji ýylda Wengeriýanyň Uly Kumanystan oblastynda dünýä indi, 1992-nji ýylda Dagystanyň paýtagty Mahaçgala şäherinde aradan çykdy. Meşhur türkolog Dýula Nemetiň şägirdi bolup, gysga wagtyň içinde wenger türkologiýasynyň iň görnükli wekiline öwrüldi.

Mandoki Kongur gypjak-kuman türklerinden gelip çykandygyny, özünüň aslynyň gypjakdygyny çaga wagty bildi. Ol hut şol düşünje-milli buýsanç bilen kemala geldi. Ylma bagışlanan tutuş ömrüni undulan ata-babalarynyň dilini öwrenmäge sarp etdi.

Gypjak-kumanlaryň bir bölegi 1239-njy ýylda Wengeriýa aralaşýar. Olaryň gelip ýerleşen sebitlerine hazırlı Kuman topragy diýilýär. Hristian dinine geçdiler we 1800-nji ýyllara çenli ene dillerinde geplediler.

Köplenç dini ýazgylarda we käbir folklor eserlerinde ulanylýan ata-babalardan galma gypjak türkçesiniň yzlaryny Mandoki Kongur yzlap tapdy we halk köpçüligine ýetirdi.

Türkiýe respublikasynyň döredilmeginiň ellinji ýyly mynasybetli Stambul uniwersiteti 1973-nji ýylda Türkologlaryň halkara konferensiýasyny geçirdi. Konferensiýa üç ýldan bir gezek geçirilip, uzak wagtlap dowam etdirildi. Biz ýaş türkologlar şol konferensiýalarda daşary ýurtdan gelen kärdeşlerimizi, hususanam Gündogar blogundan (Warşawa paktyna girýän ýurtlar) we SSSR-däki türki respublikalardan gelen türkologlar bilen görüşüp-tanyşma mümkünçiliginı tapdyk.

Ýetmişinji ýyllarda tanşan ýaş türkologlarymyzyň biri-de İştwan Mandoki Kongurdy. Ol «Men türk, men gypjak türki»

diýyärdi. Türkiýedäki neşirleri alyp ýurduna äkidýärdi. Olary ýa-ha elden, ýa-da poçta arkaly türki dünýäsindäki kärdeşlerimize ýollaýardy. Şol wagtlar Gündogar blogy biziň aramyzda demir perde mysalydy we biziň kitap alyş-çalşygyny amala aşyrmagymyz mümkün däldi. Gündogar blogunyň agzasy bolan Wengeriýa üçin bolsa bu mümkünçilik ýoksuz däldi we Kongur biziň aragatnaşygymazy ýola goýýardy.

1986-njy ýylда on adamlyk türkologlar delegasiýasy bolup altaýsynaslaryň konferensiýasyna gatnaşmaga Daşkende gitdik. Bu ylmy syáhat türki dünýäsine bolan ilkinji çykyşymyzdy. Elbetde, konferensiýanyň programmasы kesgitlenendi we onuň daşyna çykmak mümkün däldi. Hemme zat demir penjäniň içinde berk gözegçilik astyna alynandy. Özbegistanyň ýaş ýazyjy-şahyrlary bizi öýlerine myhmançylyga çagyrdylar. Programmada göz öñüne tutulmadyk çakylyga gitmelimi ýa gitmeli däl diýen sorag döredi. Hernä Kongur dadymza ýetişdi. Ol: «Bu gardaşlar Özbegistanyň milliýetçileridir, arkaýyn gidiň» diýdi. Programmany taýýarlanlaryň gözüne çöp atyp bizi çagyran gardaşlarymyzyň öýüne myhmançylyga gitdik we ol ýerde hiç haçan ýatdan çykmajak gjäni geçirdik. «Gülnar» romanymda bu ylmy syáhatym we Kongur barada ýörite durup geçipdim.

1990-njy ýylда «Altaýlar» teleserialyny düşürmäge Mongoliýa gidenimizde-de, Konguryň yzlaryna gabat geldik. Mongoliýaly gazaklardan bir ýaş ýigit türkleri we türki dünýäniň ýagdaýyny sorady. Şonda onuň bu zatlary nireden bilýändigi bilen gyzyklandyk. «Wengeriýaly türkolog Iştwan Mandoki Kongur geldi we bulary bize gürrüň berdi» diýdi.

Togsanynjy ýyllaryň başında Krym syáhatymzda-da Kongur bardy. Şonda bir ýoldaşymyz Hansaraýdaky metjidiň minarasyna çykyp azan okapdy. Howluda üýşüp namaz okapdyk. Ýagny 1990-njy ýylда ýa-da 1991-nji ýylда heniz SSSR dagamanka SSSR-iň territoriýasynda «miting» geçiripdik. Şindi ýene rus gonçly ädikleri (polsapok) bilen depgilenen gözel Krymyň Salyr derýasynyň boýunda ýorelen aýdyň gjeleri unutmak mümkün däl. Kongur bilen Ysmaýyl Gaspyralyny we türki dünýäniň ýagdaýyny uzyn-uzyn gürleşipdik.

Mandoki Kongur türki dünýäsiniň hakyky aşygydy. Her tomus

türki halklaryň ýasaýan ýurtlarynyň birine giderdi, ol ýerde bolardy, medeni-taryhy tapyndylary gözlärdi. Iň köp giden ýeri-de kumyklaryň we noǵaýlaryň ýaşan ýeri bolan Dagystandy. Kumyklaryň beýik şahyry Badrutdin Magomedow bilenem ýakyn dostdy. Badrutdinlerde myhmançylykda gezip ýörkä, 1992-nji ýylда şol topraklarda aradan çykdy. Öz wesýeti esasynda Alma-atada jaýlandy.

Badrutdin Magomedow dostuny unutmady we ýakyn dostunyň ýagty ýadygärligine bagışlap bir kitap yazdı. Onuň «Gopan üzeňni» atly bu eserini Çetin Pekajar kumyk türkçesinden Türkiýe türkçesine geçirdi. Eser «TÜRKSOY» tarapyndan neşir edildi.

Mandoki Kongur we Badrutdin Magomedow 2019-njy ýylyň 9-njy dekabrynda Budapeştde ýatlandy. TÜRKSOY-yň türk geñeşi, Yunus Emre instituty, Türkiýaniň, Azerbaýjanyň we Gazagystanyň ilçihanalarynyň bilelikde geçiren ýygnanşygynda dostumy ýat edip çykyp etmek maňa-da miýesser etdi. Konguryň tapan atalaryndan galma dogany okap, onuň ruhunyň öñünde baş egdik. Öñümüzdedäki hepde Türkiýeden juwan ýaşda ýitiren bir türkologymyz – Turgut Günaý hakynda ýazmakçy. Ol diňe bir türkolog däl, ökde şahyrdy, biziň Ýetik Ozanymyzdy. Ölülerimiziň ruhlary biziň aramyzda ýaşamaga dowam edýär.

Ahmet B. ERJILASUN,
bercиласун@hotmail.com

«Yeniçağ» gazeti, 15.12.2019 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW,
Stambul uniwersitetiniň talyby. Edebi makalalar